

Solvor Alise Lian Hovind

Ingeborg Eriksdatter (f.) ca. 1244 til (d.) 1287

Hadde Ingeborg Eriksdatter reell makt i Norge som enkedronning?

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl
Mai 2022

Solvor Alise Lian Hovind

Ingeborg Eriksdatter (f.) ca. 1244 til (d.) 1287

Hadde Ingeborg Eriksdatter reell makt i Norge som enkedronning?

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Til Svein-Arne

INNHOLD

INNLEDNING	2
TEMA OG PROBLEMSTILLING	2
KILDER OG METODE.....	3
NYERE FORSKNING.....	6
DRONNINGERS MAKT.....	6
ENKEDRONNINGERS ROLLE.....	10
INGEBORG ERIKSDATTER	11
BAKGRUNN	11
EKTESKAP	12
POLITISK SITUASJON I NORGE 1280-TALLET	14
SYN PÅ INGEORG I NORGE	15
ENKEDRONNING	18
DRONNINGEN SOM SYMBOL	19
INGEBORGS UTØVENDE MAKT.....	21
INGEBORG I LYS AV NYERE FORSKNING.....	23
KONKLUSJON.....	25
LITTERATURLISTE	27

INNLEDNING

TEMA OG PROBLEMSTILLING

Inntil svært nylig har dronningenes politiske posisjon i middelalderen blitt tildelt lite oppmerksomhet av forskere. Dronningenes rolle omhandlet som regel sosiale og kulturelle forhold og ble fremstilt som mindre viktige enn kongens maktkamp og allianser. Det er derfor kanskje ikke så merkelig at dronninger i de fleste tilfeller blir fremstilt som mindre viktige i politikken og er først og fremst ansett som et symbol. Det er vanskelig å konstatere hvilken posisjon dronningene egentlig hadde, og i hvor stor grad de hadde innflytelse over politiske avgjørelser. Selv om en dronnings direkte maktutøvelse blir ansett som uvanlig i Norge, finnes det flere eksempler hvor både enkedronninger og kongsmødre har utøvd betydelig makt.¹ En av disse dronningene er Ingeborg Eriksdatter, en dansk prinsesse som ble gift med den norske kronprinsen Magnus Lagabøte i 1261, og som senere ble Norges dronning.

Mot slutten av 1900-tallet ble kvinnehistorie et tema som flere historikere begynte å forske på. Dronningenes historier blir nå integrert i generell historie ved å studere forholdet mellom menn og kvinner. Det er ofte utdypende skildringer om menn som tar avgjørelser og utfører handlinger, mens kvinner blir ansett som mindre betydelige og nevnes ofte kort «det var mange fornemme kvinner også ...»². Nå som kvinnehistorie er blitt mer vanlig klarer vi gjennom kilder å plassere dronninger i historiske hendelser, og kanskje hadde de en større rolle enn de tidligere fikk æren for.³ Jeg vil i denne oppgaven se nærmere på Ingeborg Eriksdatters maktutøvelse, både symbolsk og reell. Jeg skal se på Ingeborgs rolle i den norske riksstyringen og ta stilling til hva denne posisjonen egentlig innebar.

Ingeborg var på mange måter en ukarakteristisk dronning, og hun er en omdiskutert skikkelse. Hun ble verge for sin mindreårige sønn Eirik da ektemannen døde i 1280, og anses av flere som landets egentlige monark i årene etter Magnus' død. Selv om forskning på dronninger generelt har tatt seg opp de siste tiårene, er det svært lite forskning på Ingeborg spesifikt. Dette til tross for at hun på mange måter skiller seg ut fra resten av Norges dronninger.⁴ Allerede på 1800-tallet skrev historikeren P.A. Munch om Ingeborg og hennes mulige politiske makt. En annen som skriver om Ingeborg er historikeren Knut Helle. De diskuterer og argumenterer for hvorvidt hun hadde betydelig politisk makt. Selv om de i mange tilfeller

¹ Løkka, 2017, s.223

² Håkon Håkonssons saga, s. 274

³ Shoemaker & Vincent, 1998, s. 28-34

⁴ Haavet, 2020

er uenige når det kommer til Ingeborgs maktutøvelse, kommer begge med interessante påstander, og kanskje er det noe sannhet i begges oppfatning av henne. I tillegg vil jeg også se litt nærmere på forskning om dronningrollen generelt, både i Norge og ute i Europa. I lys av denne forskningen skal jeg ta stilling til om Ingeborg faktisk hadde reell politisk makt i Norge.

KILDER OG METODE

Det var ikke tradisjon for å skrive om dronninger i sagaer, og de er heller ikke veldig tilstedeværende i andre skriftlige dokumenter. De skriftlige kildene som omhandler dronninger blir derfor ofte begrenset, da de ofte nevnes kun i forbindelse med kongen.⁵ Dette gjør det vanskelig å konstatere hvilken rolle dronningene egentlig hadde, derfor har jeg brukt en rekke kilder fra Norge, men også internasjonalt for å finne svaret på problemstillingen. Jeg har også brukt flere primærkilder i tillegg til forskningsartikler, samt bøker for å danne et bilde av dronningenes rolle i middelalderen.

På 1200-tallet hadde Norge svært nylig begynt å få skriftkultur. Kongesagaene er derfor noen av de første verkene som ble produsert i Norge, og dermed noen av de eldste skriftlige primærkildene vi kjenner til. På 1200-tallet ble det skrevet både sagaer, brev og dokumenter⁶, men det finnes ikke veldig mange kilder som omtaler dronningens politiske rolle i middelalderen. Det var et kjønnsdiskriminerende samfunn hvor kvinner generelt ble sett ned på. Det finnes mange kongesagaer som beskriver kongens liv år for år i detalj. Til tross for en så grundig beskrivelse er det sjeldent de kvinnelige medlemmene av familien nevnes. Dette betyr derimot ikke at det er umulig å finne informasjon om dem, for om man ser nøyer etter finner man mer informasjon enn man kanskje tror. Kongesagaer kan derfor være en god kilde likevel. Dronningenes handlinger blir beskrevet både direkte og indirekte og man kan dermed danne et bilde av hvordan det var i realiteten. Jeg har i min forskning benyttet meg av Håkon Håkonssons saga og Magnus Lagabøtes saga. I tillegg til kongesagaer er det også andre tekster som har vært nyttige i mitt arbeide. Biskop Arnes saga har i mitt tilfelle vært med på å pusle sammen bitene i livet til Ingeborg Eriksdatter.

Sagaer er ikke alltid pålitelige kilder. De kan ofte være partiske og overdrevne. Dersom man har dette i bakhodet, kan de likevel være en god kilde til hvordan samfunnet var i tiden de ble

⁵ Løkka, 2017, s. 14

⁶ Orning, 2020

skrevet. Oppspinn eller ikke, så er sagaene skrevet i en historisk kontekst, og holdningene og oppfatningene som gjenspeiles i sagaen tilhører menneskene som levde på den tiden.⁷ Ikke bare kan sagaene være overdrevet, de er også ofte poetisert. Forfatterne har bevisst brukt liknelser, myter og allegorier for å gjøre teksten mer poetisk og spennende. I middelalderen var de klar over at disse tekstene var åpne for tolking, så vi må ikke ta dem for bokstavelig.⁸

I tillegg til å benytte meg av kilder som omhandler Ingeborg Eriksdatter direkte har jeg tatt i bruk Kongespeilet. Dette verket fra midten av 1200-tallet er med på å skape et bilde av dronningenes posisjon i samfunnet. Når man leser om kvinner i historien må man huske å sette det i et kulturhistorisk perspektiv. Spesielt når det er snakk om så gammel historie som dette. På 1200-tallet ble kvinner ansett som mindre viktige, svakere mennesker. Det er derfor viktig å huske at kilder som stammer fra perioden muligens er påvirket av forfatterens og samfunnets syn på kvinner.⁹

Kildene er som nevnt begrenset, men i Heimskringla står det blant annet at Olav den helliges enke, Astrid brukte sin makt til å styrke ektemannens uekte sønn Magnus posisjon i hans forsøk på å overta den norske tronen. Ifølge Løkka skal sagateksten videre antyde «... at dronningene kunne kalle inn til ting, folkemøter/ allmøter, de kunne tale på tinget og rå over folk og penger.»¹⁰ Hvorvidt dette er historisk korrekt og i hvor stor grad det ble utøvd i praksis, er vanskelig å vite, men uavhengig av dette viser teksten hvordan de i middelalderen så på dronninger.

Noe annet som er med på å danne et bilde av dronningenes rolle i Norge, er å se på utenlandske kilder kan fortelle oss. Land som England og Frankrike hadde skriftkultur lenge før Norge, så mye av deres historie er godt dokumentert. Nordmenn reiste til disse landene og besøkte hoffene deres. Det er derfor ikke utenkelig at de tok med seg noen av disse skikkene hjem. I tillegg var de aller fleste norske dronningene av utenlandsk opprinnelse. De har trolig derfor også tatt med seg litt av sine tradisjoner da de kom til Norge. Med andre ord var det norske hoffet trolig ikke så forskjellig fra hoffene rundt omkring i Europa, og vi kan derfor bruke utenlandsk forskning for å supplere opplysningene omkring det norske hoffet.

Også den politiske situasjonen i andre europeiske land har vært nyttig når jeg skal ta stilling til hvorvidt Ingeborg Eriksdatters posisjon er uvanlig. Ifølge Helle er det ingen

⁷ Løkka, 2017, s. 202

⁸ Løkka, 2017, s. 204

⁹ Hellum, 2018, s. 13-17

¹⁰ Løkka, 2017, s. 10

formynder seter andre steder i Europa på slutten av 1200-tallet det ville være naturlig å sammenligne Ingeborgs situasjon med. Likevel skal vi ikke lengre enn til Ingeborgs hjemland for å se lignende ordninger. Kort tid før Ingeborg forlot Danmark døde hennes onkel, kongen. Da nestemann i arverekken fremdeles var et barn, ble det Ingeborgs tante, enkedronning Margrete som overtok styringen av riket. En annen likhet mellom Ingeborg og tanten, er at de ser ut til å ha holdt noe av styringen, selv etter sønnene deres ble myndig. Margrete ble ansett som en sterk og dreven enkedronning, og ble av mange ansett som Danmarks egentlige monark. Lignende forhold ser vi også i Norge. Eirik blir betegnet som en svak konge, og det er til og med spekulasjoner om at han pådro seg en hjeneskade etter en ulykke som ung. Dette viser seg heller ikke å være det eneste eksempelet på utenlandske dronninger som var i samme situasjon som Ingeborg.

På begynnelsen av 1300-tallet ble prinsesse Isabella av Frankrike gift med den engelske kongen Edward 2. Etter flere år med konflikt mellom kongemakten og adelen i England, ble Isabella lei av ektemannens dårlige politiske føring. Hun slo seg derfor sammen med mektige menn fra hjemlandet, fikk ektemannen avsatt og senere drept. Deres sønn Edward 3. ble da konge, men siden han fremdeles var mindreårig kunne hun selv ta plassen som Englands regent. Selv om Isabellas vei til makten var noe annerledes enn Ingeborgs ser vi at det ikke var uvanlig at enkedronninger kunne få betydelig makt. Snarere tvert imot.¹¹

Til tross for at hver situasjon har sin egen variant ser vi en tydelig fellesnevner. Historikerne Levin og Bucholz påpeker at kvinner kom til makten kun da det var mangel på en sterk mannlig lederskikkelse. Vakuemet, enten de skapte det selv som Isabella, eller de ble kastet inn i det som Ingeborg, krevde at de sto frem og fylte tomrommet. Samtidig var det ikke nok å bare være dronning for å overta en slik viktig rolle, de måtte også kunne være i stand til det. Ingeborg og Margretes evne til å holde på makten selv etter sønnenes myndiggjøring, kan tyde på at de ikke bare godtok makten, men ønsket den selv. Når det gjelder Isabella vil det trolig ikke være feil å anta at hun ønsket den hun også.

Nyere forskning legger frem flere kriterier som må være oppfylt for at en dronning skulle være i stand til å oppnå reell makt, og Ingeborg fyller flere av disse. Dette kan tyde på at flere dronninger rundt om i Europa hadde de samme forutsetningene som henne, og at de i likhet med Ingeborg var betydelige i maktbildet.

¹¹ Warner, 2016

NYERE FORSKNING

DRONNINGERS MAKT

Som nevnt innledningsvis, var den tidligere oppfatningen at dronningers rolle i stor grad var symbolsk og ikke politisk. Derimot er det liten tvil om at dronninger hadde påvirkningskraft, og i noen tilfeller også reell makt i politiske situasjoner. Mye av den nyere forskningen går derfor med på å bevise nettopp dette.

Da dronninger flest ikke utøvde makt direkte, blir de av mange ansett for å være helt uten betydelig makt. Det blir på mange måter feil å bruke dette som argument på dronningers og kvinners maktesløshet, for makt er et komplekst begrep som ikke kan defineres så enkelt. Forfatteren Nanna Løkka skriver følgende, «... politikk er mer enn formelle beslutninger som tas i lukkede rom; vi velger å se politikken som en kultur. Vi flytter derfor fokus fra det tradisjonelle mannlige individnivå til sosiale relasjoner og nettverk.»¹² Selv om dronningenes tradisjonelle rolle ikke ble ansett som en maktposisjon, betyr ikke dette at de ikke hadde makt, den ble bare utøvet på en annen måte.

I 1991 møttes forfattere på den Internasjonale middelalder-kongressen hvor de la frem forskningsartikler som omhandlet kvinner og makt i middelalderen. Forfatterne har sett på kilder og tidligere forskning på emnet og sett nærmere på dronningers maktbruk. De har blant annet sett nærmere på kongeriker som England, Flandern og på Den iberiske halvøy. I boken *Queens, regents and potentates* legger forfatteren Theresa Vann frem budskapet i forskningen. Kvinners mulighet til å oppnå makt gjennom ekteskap ble styrket med tiden dersom hun hadde egne landområder. Artikkelen argumenterer for at kvinner i middelalderen utøvde visse typer kongelig makt eller autoritet i noen settinger. De viser også til at dette fenomenet var mer utbredt enn hva som vanligvis blir fremstilt. Forskningen på dronninger og deres handlinger er et voksende fagfelt. Noen dronninger, som Eleanor av Aquitaine og Blanche av Castilla har tidligere blitt ansett for å være utenfor normen, da disse skal ha hatt betydelig makt. Desto mer det forskes på feltet, jo flere «uvanlige» dronninger kommer frem i lyset. Dette kan få en til å stille spørsmålet om dette er utenom det vanlige eller om det var dette som var standard for dronninger i Europa i middelalderen. Noen dronninger hadde makt som herskere og regenter, mens andre påvirket politikken indirekte i rollen som ektefelle eller mor av kongen.¹³

¹² Løkka, 2017, s. 11

¹³ Baker, 1993, s. 11-12

Vi har flere skrifter fra middelalderen som definerer dronningens plikt og funksjon. Eksempler på disse er brevene fra Hildebert av Lavardin og Cristine de Pizan sitt verk *Treasure of the city of Ladies*.¹⁴ Disse skriftene gjør det klart at en god dronning ikke skulle bli sett på som en aktiv dronning. En god konge skulle være synlig. Det ble forventet at han skulle vedta lover og lede hærer i krig. En god dronning derimot skulle være from, gudfryktig, veldedig og skulle ikke utøve noe selv, men handle via mellommenn. Hun skulle være bevisst på situasjoner og overvåke handlingen på en diskre måte. Det er tydelig at de i samtiden var klar over dronningens innflytelse, men det ser ut til at vi har gjort den feilen å anta at hennes namsmenn var ansvarlig for politikken. Selv kongelige kvinner som hadde synlige posisjoner som regent for et barn eller barnebarn, eller utøvde kongelig makt på egen hånd, blir ofte antatt å ha utøvd de politiske ønskene til en mannlig slektning. Grundigere forskning på kvinnenens liv, avslører at slike politiske handlinger ofte kom fra kvinnen selv.

Videre skriver Vann at disse artiklene er et verdifullt tillegg til tidligere politisk og institusjonelle studier, som enten har fullstendig ignorert dronningens rolle i regjeringen eller satt hennes handlinger i feil lys. Forfatterne har som nevnt forsket på flere kongedømmer og gjort en interessant oppdagelse. Forskningen indikerer at middelalderens holdning overfor kvinner og kongelig makt er ganske konsekvente over et stort geografisk område.¹⁵

I boken *Queens and power in medieval and early modern England* har historikerne Carole Levin og Robert Bucholz forsket videre på dette. De har som hensikt å vise at det er kontinuitet i dronning-regimer, og at de er vanligere enn vi tror. Den politiske, sosiale og kulturelle makten har i store deler av verden for det meste ligget hos menn. Europa i middelalderen var intet unntak. Samfunnet var preget av et patriarkalsk verdenssyn, hvor menn styrte nesten alle deler av samfunnet. De få kvinnene som overkom vanskelige hindringer og som styrte suksessfullt, har ikke alltid blitt beundret for sine prestasjoner. Dette forteller oss mye om middelalderens verdenssyn og deres holdninger til hierarki, regjeringsmakt og forhold mellom kjønn. Etter hvert som flere og flere mektige dronninger kom til makten har oppfatningen av dronningen endret seg. Dronningrollen er langt mer kompleks enn det den ofte framstilles som.

Videre skriver Levin og Bucholz, at dersom man sammenligner middelalderens fremstilling av kvinner med kvinner som faktisk hadde makt, får man en mye dypere forståelse av

¹⁴ Baker, 1993, s. 13

¹⁵ Baker, 1993, s. 13-14

samspeillet mellom kjønn når det kommer til politisk og kulturell makt. Siden dronninger som maktinnehavere var unormalt, anså mange dette som en forstyrrelse av det «normale» regimet. Tidligere historikere har derfor, forståelig nok, ansett dette som enkelthendelser.¹⁶

En dronnings viktigste oppgave var å føre arverekken videre ved å føde sønner. Utover dette skulle hun være underdanig og passiv, men også from og snill. Dette er trekk som ble ansett som typiske for kvinner, og deres oppgaver var typiske «kvinneoppgaver». Det virker som om dominerende mannlige herskere som regel hadde passive kvinner ved sin side, mens sterke kvinner bare kom til makten da det var mangel på sterke menn. Dronningene måtte altså fylle maktvakuemet kongen ikke klarte å fylle. Noen ganger døde kongen uten noen mannlig etterkommer til å ta over tronen, andre ganger var arvingen for ung til å styre på egen hånd. Det er til og med tilfeller hvor kongen rett og slett ikke var kapabel til å regjere på egen hånd. Dette var altså ikke uvanlig. Svake konger og ustabile politiske situasjoner førte ofte til at kongelige kvinner måtte forlate sine tradisjonelle roller og ta over makten i riket. Dette må ha vært vanskelig for dem på mange måter. Alt de var trent opp til å være, skulle de nå glemme helt, da de nå skulle overta en manns rolle. Det var mye vanskeligere å lykkes som kvinnelig hersker enn det var som mann. Oddsene var mot dem fra starten. Samfunnet var som nevnt patriarkalsk, og kvinner ble ikke ansett for å være likeverdige menn. Mange hadde derfor vanskelig med å akseptere at en kvinne skulle sitte på tronen. Dette betyr derimot ikke at det kun var negativitet knyttet til det å være dronning. Rollen åpnet muligheter for dem. Muligheter som tidligere hadde vært lukket grunnet kjønn.¹⁷

Også i Norge har dronningrollen fått større oppmerksomhet de siste årene. Stipendiat Henriette Hoel er en av de som har sett nærmere på dronninger i middelalderen. Hoel mener at «Det var mulig for kvinner i middelalderen å utøve politisk makt; dronningene kunne oppnå sterk innflytelse gjennom å være sentrale i politiske nettverk.»¹⁸ En som ser ut til å være enig i Hoels oppfatning er historiker Bjørn Bandlien.

I tidsskriftet *Fortid* fra 2012 diskuterer Bandlien *Dronningspeilet*, eller *Speculum dominarum* som ble skrevet av forfatteren Durand omkring år 1300. Verket beskriver dronningen slik de tradisjonelt sett blir beskrevet i kilder. Hun skulle være gavmild og rettferdig, og besøke fattige og syke. Det virker altså som at Durand ikke er annerledes enn andre forfattere i sin beskrivelse av dronningen, men han har ett syn som var heller uvanlig i middelalderen. Han

¹⁶ Levin & Bucholz, 2009, s. 13-14

¹⁷ Levin & Bucholz, 2009, s. 13-14

¹⁸ Hoel, 2015

mente det var viktig at dronningen kunne skille sannhet fra løgn og rettferdighet fra urett. Dette fordi hun skulle kunne ta avgjørelser dersom kongen ikke var til stede og kunne gjøre det selv. «Etter å ha kommet til en dom skal dronningen forbli fast og ikke forandre mening. Hun skal ikke tillate sitt sinn til å være ustadig slik det ofte er hos kvinner.»¹⁹ Hensikten med verket var å beskrive hvordan dronningen på best mulig måte kunne kombinere det å være en god kone og mor, og en lydig kristen samtidig som hun hadde en av de mest fremtredende rollene i samfunnet.²⁰

Bandlien har den oppfatningen at Durand trolig skrev Dronningspeilet for å styrke sin egen posisjon. Han sto i tjeneste hos dronningen av Frankrike, og ved å styrke hennes posisjon styrket han også sin egen. Dette betyr derimot ikke at han tok feil, for Bandlien mente at «Også kvinner i middelalderen hadde stor politisk makt. Det gjaldt ikke minst kongenes hustruer, mødre og enker. Dronninger kunne i mange tilfeller oppnå sterk innflytelse gjennom å være sentrale i politiske nettverk.» Videre skriver han at det ikke var uvanlig at disse kvinnene ble utsatt for kvinnefiendtlige holdninger i de fleste aspekter av livet. Bandliens oppfatning på dronningers og enkedronningers rolle er svært lik mye av den nyere forskningen på feltet. Man ser også flere elementer som går igjen i Ingeborgs liv.

I boken *Eufemia: Oslos middelalderdronning* fra 2012 diskuterer historiker Steinar Imsen dronningens rolle i kapittelet *Dronningrollen*. Her hevder Imsen at dronningens rolle kun var symbolsk. Hun var kongens kone, og moren til barna hans, men utover dette hadde hun ikke makt, i alle fall ikke politisk. Dersom en dronning faktisk hadde politisk makt, var dette ikke offisielt, og dette skjedde ikke mens kongen var i live, mener Imsen. Videre skriver han at ved siden av morsrollen var det hennes rolle ved hoffet som var viktigst.²¹ Imsens oppfatning av dronningrollen skiller seg fra mye av den nyere forskningen. Som nevnt ovenfor, er mye av den nyere forskningen enig i at tidligere oppfatninger av dronningrollen ikke har stemt med realiteten. Imsens oppfatning er derimot svært lik den tradisjonelle oppfatningen av dronningrollen. Dette betyr derimot ikke at hans antakelser nødvendigvis er gale, fordi dronninger flest hadde ikke offisiell makt i middelalderen.

¹⁹ Bandlien, 2012

²⁰ Hellum, 2018, s. 13-17

²¹ Bandlien, 2012, s. 90-97

ENKEDRONNINGERS ROLLE

Når en enkedronning har reell makt fremstilles dette som noe høys uvanlig, for kvinner hadde ikke slik makt i middelalderen. Ser man nærmere på dette oppdager man at det er ganske mange dronninger som var «utenom det vanlige». Det var selvsagt individuelt i hvor stor grad enkedronninger var fremtredende i politikken, men slike variasjoner var det blant konger også.

Etter tronfølgerloven kom på 1100-tallet ble dronningens posisjon styrket. Tidligere hadde enhver kongssønn rett til tronen, men nå var det kun ektefødte barn av kongen og dronningen som hadde arverett. Senere ble retten endret til at det var kongen og dronningens førstefødte sønn som skulle arve tronen. Dermed gikk dronningens makt over i generasjoner, og hadde makt som kongens kone. Døde kongen før kongsemnet var gammel nok kunne enkedronningen bli regent på vegne av sønnen. Det er også flere tilfeller hvor kongemoren hadde stor innflytelse over sine barn, selv om hun ikke befant seg i en åpenbar maktposisjon.

En som ikke bare har sett på dronningrollen, men også enkedronningen spesifikt er Henriette Hoel. I artikkelen *Dronninger i middelalderen* settes det spørsmålsteget ved hvorvidt dronninger som utøvde betydelig makt var unntaket, eller om det foregikk endringer på 1200-tallet som gjorde det lettere for dronninger å få makt. Ut over 1200 og 1300-tallet ser vi en hyppigere forekomst av mektige dronninger, hvor Ingeborg Eriksdatter er en av disse. Videre skriver Hoel at dronningen var underordnet kongen, slik alle kvinner i det middelalderske samfunnet var underordnet sine ektemenn. Hun påpeker derimot at det finnes unntak som kanskje kommer tydeligst frem hos enkedronningene. Ved kongens død kunne dronningen overta makten midlertidig dersom tronarvingen var mindreårig. Som enke kunne en dronning tre inn i rollen som riksstyrer, en rolle som ble ansett som en mansrolle. Hoel konstaterer at en dronning ikke nødvendigvis måtte være enke for å ha betydelig makt, for «Det finnes en rekke tilfeller hvor dronningene tok beslutninger på vegne av kongen i hans fravær.»²² Det er derimot liten tvil om at en dronnings beste mulighet for å overta makt, er i tilfeller hvor kongen faller fra og skaper et tomrom som hun kan fylle.

En annen som også ser på enkedronningers posisjon og makt er Bjørn Bandlien. I artikkelen fra 2012 hvor han skriver om dronningspeilet, kommer han også med andre synspunkt. «Også kvinner i middelalderen hadde stor politisk makt. Det gjaldt ikke minst kongenes hustruer,

²² Hoel, 2015

mødre og enker.»²³ Enkedronninger kunne blant annet tilegne seg makt ved å være sentrale i politiske nettverk. Dette var ikke uten risiko. Kvinnefiendtlige holdninger var slett ikke uvanlig i slike kretser, og samfunnets kjønnsroller ble virkelig tatt på alvor. Flere norske historikere mener dermed at enkedronninger utvilsomt kunne inneha reell makt.

INGEBORG ERIKSDATTER

BAKGRUNN

Ingeborgs far, Erik Plogpenning, var konge av Danmark fra 1232 og frem til han ble drept av sin egen bror i 1250. Ingeborg hadde tre søstre, og alle skulle arve betydelige landområder i Danmark.²⁴ Ingeborgs eldre søster Sofia ble gift med kongen av Sverige, mens Ingeborg selv giftet seg med Magnus Lagabøte og ble dermed dronning over Norge.

Siden Plogpenning ikke etterlot noen mannlige arvinger ble først hans bror Kristoffer, og senere hans nevø Erik Klipping konge av Danmark. På samme tid var Håkon Håkonsson konge i Norge. Sommeren 1260 sendte kong Håkon menn til Danmark for å fri til Ingeborg på vegne av sin sønn Magnus Lagabøte. I Danmark bodde Ingeborg og hennes søstre i et kloster under beskyttelse av sin tante, enkedronningen Margrete og hennes sønn kong Erik. Da de ankom Danmark fikk de beskjed fra Margrete om at de ikke kunne sende Ingeborg til Norge grunnet stridigheter med Ingeborgs morfar²⁵. Håkon og Magnus var fast bestemte på å få jomfru Ingeborg til Norge, og mennene dro derfor direkte til Ingeborg og forsøkte å overtale henne til å bli med. I begynnelsen var Ingeborg imot giftemålet, da hun mente hun hadde for liten reinad²⁶ for å dra så snart. Følget forsikret henne om at de skulle ordne alt hun trengte straks de ankom Norge. De kom til slutt til enighet og Ingeborg ble håndfast med Magnus. Det hele gikk så fort at det danske hoffet ikke visste noe om planene før Ingeborg var av reist.

Kort tid før nordmennene ankom Danmark på friertokt, hadde Ingeborgs eldre søster blitt giftet bort til kongen av Sverige. Dette medførte at landeiendommene Sofia skulle arve i Danmark nå var under svensk styre. Da Ingeborg ble gift med Magnus skulle egentlig hennes områder underlegges Norge, noe som kan være en mulig forklaring på Margretes uvilje mot å gifte bort sin niese.

²³ Bandlien, 2012

²⁴ Moseng, Opsahl, Pettersen & Sandmo, 2007, s. 203

²⁵ Håkon Håkonssons saga, s.325

²⁶ Reinad = utstyr, medgift

EKTESKAP

Ingeborg Eriksdatter og Magnus Lagabøte ble gift søndagen etter Marimesse²⁷, den 11. september 1261. Bryllupsfesten blir beskrevet som den største Norge noen gang hadde sett. I forbindelse med bryllupet kom spørsmålet om Magnus og Ingeborg skulle krones. Kong Håkon diskuterte dette med rådgiverne sine, og noen var for, andre imot. Håkon skal ha lovet å krone sønnen og svigerdatteren, og holdt løfte sitt for å hedre dem. De ble begge kronet på korsmessedagen 14. september 1261.²⁸ Ingeborg er den første dronningen som ble kronet i Norge. Som kompensasjon for landet hun egentlig skulle arve i Danmark, ble hun tildelt store landområder i Norge som brakte henne god inntekt.

I 1260 innførte Håkon Håkonsson en ny tronfølge. Denne loven sa at kongens første ektefødte sønn skulle arve tronen. Dersom kongen ikke hadde noen overlevende sønner, ble den første ektefødte sønnesønn den neste i rekken. I 1273 ble loven endret på ny, og dermed fikk også sønnene til kongsdøtre arverett.²⁹ Denne endringen ble avgjørende ettersom ingen av Ingeborgs sønner fikk egne sønner som kunne overta. Begge hadde derimot en datter de hadde oppkalt etter sin farmor, Ingeborg. Da Eirik døde i 1299 uten en sønn til å overta tronen, var det hans yngre bror Håkon som overtok. Tjue år senere døde også Håkon sønneløs, og dermed ble barnebarnet hans, Ingeborgs sønn Magnus norsk konge. Dette styrket dronningens posisjon betraktelig. Sønnene var fremdeles å foretrekke, men nå kunne arverekken videreføres gjennom en kvinne.

Det er få kilder som beskriver dronningers liv i detalj. Til tross for dette er det mulig å tenke seg til hvilken posisjon Ingeborg hadde i ekteskapet med Magnus. Kongespeilet som ble skrevet omkring midten av 1200-tallet, omtaler dronningen som kongens fremste rådgiver. Tidligere var dronningen kun sett på som kongens kone, og moren til hans barn, men nå fikk hun en offisiell politisk stilling.³⁰ I Kongespeilet står det skrevet at «Denne samme ære som du viser kongen på alle steder, skal du vise dronningen.»³¹ Dronningen var underordnet sin ektemann, slik alle kvinner var på 1200-tallet, men hun skulle vises samme respekt som kongen. Videre står det skrevet «Han (kongen) skal også i sin bønn minnes andre mennesker

²⁷ Den senere Marimessen 8. september. Håkon Håkonssons saga, s. 328

²⁸ Dybdahl, 2020

²⁹ Norseng, 2021

³⁰ Bagge, 1998, s. 194-198

³¹ Kongespeilet, s. 110

ikke mindre enn seg selv – dronningen sin, om han har en, som med ham er satt til styre og landsvern ...»³²

Til tross for at Ingeborg fikk sin sentrale posisjon i den norske politikken først etter Magnus' død, finnes det eksempel på at hun hadde makt og innflytelse mens ektemannen var i live. I 1260 ble Island underlagt den norske kongemakten, og tre år senere måtte den islandske lagmannen Sturla Tordsson forlate øya grunnen konflikt med en av kong Håkons stormenn. Til tross for at Sturla var motstander av Håkons overtakelse av Island satte han kursen mot Norge. Sturla visste at kongen var reist til Skottland og hadde overlatt styringen av riket til Magnus, Ingeborg og lagmannen Gaut Jonsson. Sturla var klar over at kong Magnus trolig var fiendtlig innstilt overfor han, så han henvendte seg derfor til Gaut isteden. Gaut talte Sturlas sak til Magnus, men Magnus var ikke overbevist, enda. Omsider bestemte Magnus at Sturla kunne bli en del av mannskapet da de skulle ut på reise. Det viste seg at det ikke var Gauts innsats som fikk Magnus til å endre mening. Sturla var en hyllet historieforteller og poet, noe som førte til et vennskap med dronning Ingeborg. Det var altså dronningen, og ikke lagmannen som fikk overtalt kongen til å endre mening om Sturla. Dette var trolig en avgjørelse Magnus ikke tok lett på, så Ingeborgs innflytelse har trolig spilt en avgjørende rolle.

Sturla ble ikke bare et akseptert medlem av mannskapet på skipet, men ble etter hvert svært viktig for kong Magnus personlig. Etter Håkon Håkonssons død senere samme år, ga Magnus Sturla oppdraget å skrive Håkon Håkonssons saga. Sturla tjente kong Magnus lenge og vel, og skrev senere Magnus Lagabøtes saga. Ingeborgs innflytelse ga ikke bare Sturla benådning, men senere kunne han også vende tilbake til Island som øyas første kongelige utnevnte lagmann.³³

Til tross for at de fleste tilfellene av maktutøvelse finner sted etter Magnus' død, var hun ikke en passiv dronning mens han var i live. Selv om det ikke er mange dokumenterte hendelser hvor Ingeborg hadde innflytelse over kongen er det sannsynlig at dette ikke var første og eneste gang dette fant sted. Dersom hun hadde makt til å endre Sturlas situasjon fra utstøtt til kongelig utnevnt lagmann, kan man tenke seg at Magnus muligens hørte på hennes ønsker ved flere anledninger.

³² Kongespeilet, s. 172

³³ Wærdahl, 2013, s. 101-102

POLITISK SITUASJON I NORGE 1280-TALLET

I høymiddelalderen var den norske statsmakten todelt, med kongen og det verdslige på den ene siden og kirken og det åndelige på den andre. Kongen ble ansett å ha fått sin makt fra Gud og skulle være Hans representant på jorden. De geistlige var lei av at kongen hadde såpass stor makt over religion og ønsket å være mer selvstendig. Dette førte til gjentatte konflikter mellom kongen og kirkemakten.

Da Ingeborg kom til Norge i 1261 var stridighetene derimot satt på pause, og landet var inne i tiden som av mange omtales som Norges storhetstid. I tillegg til områder som i dag er svenske, var også Island, Orknøyene, Shetland, Færøyene og Man med flere underlagt Norge. Samme år ble også Grønland en del av det norske kongeriket. Norge var dermed kontinentets største rike målt i flateinnhold. Ingeborg ankom altså Norge i en fredelig periode som blir sett tilbake på som storhetstid, men skillet mellom konflikt og storhet var vagt, og kirken hadde ikke glemt stridighetene med kongen få år tidligere.³⁴

Selv om situasjonen var fredelig i flere tiår, var det ikke bare enighet mellom de to partene. For å forhindre flere stridigheter inngikk kong Magnus i 1277 en avtale med den norske kirkens øverste mann, erkebiskop Jon Raude. Avtalen blir omtalt som Sættargjerden i Tønsberg. Avtalen gikk ut på at kongemakten ikke skulle innblandes i saker som omhandlet kirken og deres interesser, og at kirken fra nå av ikke skulle blande seg inn i hvem som ble valgt til tronfølger.³⁵ Kirken kom godt ut av avtalen. De fikk økte økonomiske rettigheter i tillegg til at dens domkyndighet strakte seg over et større felt. «I Magnus Lagabøte fant kirken en oppriktig from konge, mer velvillig innstilt overfor kirken enn faren tydeligvis hadde vært.»³⁶

Da Magnus døde få år senere, i 1280 overtok den 12 år gamle Eirik tronen. I kroningstalen skal den unge kongen ha lovet «fred og rettferd til kirke og folk og skyldig heder til biskoper og geistlighet.». Videre står det at han «forpliktet seg til å avskaffe dårlige lover og sedvaner, særlig slike som var til skade for kirken og grunnlegge bedre med trofaste menns råd.»³⁷ Dette ble derimot ikke en realitet, da kongens råd kort tid etter kroningen begynte å arbeide for å begrense kirkens makt. Dette skulle vise seg å bare være begynnelsen på enda en konflikt mellom kongemakten og kirken. Flere av kirkens menn ble lyst i bann og eiendommene deres

³⁴ Orning, 2020

³⁵ Rønning, 2021

³⁶ Helle, 1991, s.138

³⁷ Helle, 1991, s. 250

ble konfiskert. Selvstendigheten kirkemakten hadde fått under Sættargjerden ble nå fjernet, og kongens råd hadde igjen styringen i saker som omhandlet religion.³⁸ Til tross for at Eirik i kroningstalen lovte fred og rettferd med kirken, førte konfliktene med nettopp kirken til at han fikk tilnavnet *Prestehater*. Eirik var ikke myndig da konfliktene brøt ut, så i realiteten hadde han trolig lite med konflikten å gjøre.³⁹

Urolighetene stanset ikke der, for på slutten av 1280-tallet brøt det ut konflikt med Danmark. Det var flere årsaker til striden, men mye av grunnen var Ingeborgs landområder de aldri fikk råderett over.

SYN PÅ INGEBORG I NORGE

I min forskning på Ingeborg Eriksdatters posisjon og makt, har jeg i hovedsak tatt for meg to historikere som har forsket på nettopp henne. Den første er historikeren P.A. Munch som levde på 1800-tallet og er kjent for sitt arbeid med norsk middelalderhistorie. Den andre er historiker og professor Knut Helle som skrev det meste av sine verker i andre halvdel av 1900-tallet.

Ingeborgs maktposisjon er ikke grundig beskrevet i noen primærkilder, noe som skaper mye rom for tolkning når det kommer til hennes liv og virke. Det er altså ulike oppfatninger på hva Ingeborgs nøyaktige posisjon var. Det virker som at rådet var satt sammen av den avdøde kong Magnus' tidligere rådgivere, og at «... rådet i norske og islandske kirkelige kretser ble oppfattet som et slags kollektivt formynderstyre etter 1280.»⁴⁰ Mer konkrete opplysninger om formynderordningen eksisterer ikke, men etter datidens lover var det naturlig at den nærmeste slektningen skulle overta som verger, som i dette tilfellet Ingeborg. Dette førte muligens også til at hun fikk en form for regentstatus i rådet. Til tross for dette var det ifølge kirken «... de ledende baroner i rådet ... som ble gitt ansvaret for regjeringens antikirkelige linje, og det ser i det hele ut til at det var de fremste magnatene som ga kronen politisk retning i formyndertiden.»⁴¹

Ingeborg Eriksdatter blir av mange ansett som regent for sin mindreårige sønn, kong Eirik. Den første historikeren som så nærmere på dette og begrunnet hvorfor Ingeborg ble ansett å

³⁸ Helle, 1991 :249-253

³⁹ Andersen, 2021

⁴⁰ Helle, 1972, s. 481

⁴¹ Helle, 1972, s. 481

være den egentlige regenten etter ektemannens død, var nettopp Munch: «Hun hadde den virkelige makt, og regjerte høyst vilkårlig sammen med en kamarilja⁴².»⁴³ Historiker Knut Helle mener derimot at Munchs kildegrunnlag ikke er tilstrekkelige for å kunne bevise at Ingeborg hadde en avgjørende rolle i den norske politikken. Han skriver videre at Munchs hypotese angående Ingeborgs selvrådige utenrikspolitikk mangler klare holdepunkter. Dette betyr ikke at hun ikke hadde politisk makt, for det finnes mange kilder som er med på å bekrefte dette.

Noen mener altså hun var regent for Eirik og sto utenfor rådet. Andre har den oppfatningen at hun var et medlem av rådet nesten på lik linje med baroner og lagmenn. Til tross for uenigheter rundt detaljer er de fleste enige om at hun hadde betydelig makt. Ser man på hendelser som blir beskrevet i kildene, er det grunnlag for å anta at hun hadde en stilling som tillot henne å utøve direkte politisk makt.

I Biskop Arnes saga står det følgende om den politiske situasjonen i 1282. «Fra Norge fikk folk på Island ingen andre nyheter enn at landet ble svært dårlig styrt, noe som var forståelig etter at kong Magnus døde. Han hadde vært en så klar landets lampe som nå var sluknet, han hadde vist sann godvilje, slik at det på hans tid flammet en tosidig kjærlighet til Gud selv og til kongens naboer. I hans sted hadde hans sønn, et barn kommet på tronen. Han hadde ikke som faren erfart sannhetens sødme. Lagmennene styrte på hans vegne på en slik måte at bare få forseelser som hørte under landets styre, ble straffet.»⁴⁴ Det ser altså ut til at islendingene ikke var så begeistret for de nye herskerne. På samme tid er det ikke utenkelig hvorfor Ingeborg og rådet fremstilles på denne måten. Sitatet er hentet fra Biskop Arnes egen saga, og det er kjent at kongemakten på den tiden ikke hadde det beste forholdet til kirken.

Knut Helle kritiserer Munchs påstand på grunnlag av manglende kilder, for så å være enig i mye av påstanden, og konstaterer at det finnes *mange kilder* som bekrefter dette. Diskusjonen blir da egentlig hvilken type makt Ingeborg innehar, og i hvor stor grad hun er selvstendig i en eventuell maktutøvelse.

Mye tyder på at Ingeborg var den formelle regenten mens kong Eirik fremdeles var et barn, og at hun hadde betydelig innflytelse på regjeringens politikk selv etter han ble myndig. Det Helle mener er usikkert, er hvorvidt enkedronningen var uavhengig av rådet og om hun

⁴² Kamarilja= En gruppe som har påvirkningskraft ovenfor herskeren og dermed har innflytelse.

⁴³ Helle, 1972, s.332

⁴⁴ Biskop Arnes saga, s. 94

dikterte dets politikk. Som regent kan Ingeborg ha fungert som rådets forsete av et slag, men ble trolig ikke betraktet som et egentlig medlem av rådet.⁴⁵

«Dermed er det ikke sagt at ikke norske dronninger i høymiddelalderen deltok i regjeringen.» Videre skriver Helle «Sturlunga saga vil vite at hun (Margrete, Håkons kone) var med å forestå riksstyringen sammen med kong Magnus og Gaut Jonsson etter at Håkon selv var dratt til Skottland sommeren 1263.»⁴⁶ Randi Wærdahl refererer også til Sturlunga saga, men mener derimot det var Ingeborg, og ikke Margrete som skulle være med å styre i kong Håkons fravær.⁴⁷ Hvilke av disse påstandene som stemmer er imidlertid vanskelig å fastslå, men det er ikke umulig at begge dronningene var behjelpelige i riksstyringen i Håkons fravær.

Til tross for at Margrete trolig hadde politisk makt, eller i alle fall innflytelse, mener Helle det kun er én dronning fra den norske høymiddelalderen som vi er ganske sikre på hadde en fast plass i sentralregjeringen. Dette var dronning Ingeborg. «Når kong Eirik dertil kom mindreårig på tronen i 1280, lå forholdene til rette for politisk innflytelse for Ingeborg i egenskap av enkedronning og kongsmor.»⁴⁸

Det er ikke tvil om at P.A. Munch mener Ingeborg hadde en betydelig rolle i den Norske politikken, men han har sine spekulasjoner når det kommer til hennes suksess. Munch hadde nemlig en hypotese om at baronen Alv Erlingsson hadde en hemmelig «allianse» med enkedronning Ingeborg. Helle mener derimot at det ikke finnes tilstrekkelige kilder til å bekrefte dette.⁴⁹ Munch fremstiller Alv som Ingeborgs «spesielle yndling», og at hans opprør er et resultat av hennes død i 1287. Teorien om at Alv og Ingeborg skal ha hatt et nært og kanskje intimt forhold blir kun spekulasjoner, da det ifølge Helle ikke er noe i kildene som legger grunnlag for slike antakelser.⁵⁰

I likhet med flere andre er Munch skeptisk til at en dronning skal ha oppnådd suksess på egen hånd. Han kommer derfor med en teori som svekker hennes omdømme til tross for at det ikke er noe kildegrunnlag som støtter opp for en slik påstand. Samtidig er det ikke helt utenkelig hvorfor Munch kommer med slike beskyldninger. Som nevnt tidligere er dronningrollen et relativt nytt forskningsfelt, og Munch som levde på 1800-tallet var dermed forut for sin tid. Det betyr ikke at hans antakelser ikke er gale, men sett i et kulturhistorisk perspektiv var

⁴⁵ Helle, 1972, s. 333

⁴⁶ Helle, 1972, s. 331

⁴⁷ Wærdahl, 2013

⁴⁸ Helle, 1972, s. 332

⁴⁹ Helle, 1972, s. 354

⁵⁰ Helle, 1972, s. 355

samfunnet mer kjønnsdiskriminerende da enn det er nå. Teorien om Alv Erlingsson var muligens Munchs eneste forklaring på at utfallet ble som det ble.

Helle kritiserer Munch gjentatte ganger i sine publikasjoner, men til tross for noen uenigheter er de på mange punkter enige. Det er flere detaljer som skiller forskningen deres, og det kan se ut til at Helle anser disse som avgjørende i forskningen. Munchs syn på hvor Ingeborg stod i forhold til rådet og hvilken rolle Alv Erlingsson spilte i det hele, ser ut til å ha skapt frustrasjon på Helle sin side. Uenigheter til side er Munch og Helle utvilsomt enige i at Ingeborg hadde betydelig makt som enkedronning.

ENKEDRONNING

Magnus Lagabøte gjorde som sin far og tok sin førstefødte sønn Eirik til medkonge i 1273, da var Eirik kun fem år gammel, og ble enekonge da faren døde i 1280. Eirik skal ha falt av en hest mens han enda var et barn, og mange spekulerer i om dette kan ha gitt han en hjerneskode. Eirik var kun 13 år da han ble kronet til konge, og hadde derfor sin mor, enkedronning Ingeborg og en gruppe rådgivere som styrte landet for han frem til han ble gammel nok. Selv etter Eirik ble myndig ble han ansett som svak og generelt lite synlig i styringen av landet.⁵¹

Selv om Ingeborg hadde uvanlig stor makt som regent, var det ikke uvanlig at enkedronninger hadde denne rollen overfor sønnene sine. Som allerede nevnt var Ingeborgs fetter Erik Klipping konge i Danmark da hun forlot hjemlandet. Erik var kun ti år gammel da faren døde i 1259, så hans mor, enkedronning Margrete fikk rollen som regent frem til han ble myndig. Margrete blir fremstilt som en sterk leder, som ledet landet gjennom en urolig tid. Mange historikere mener Margrete trolig var den egentlige herskeren av Danmark selv etter sønnen Erik ble myndig i 1266. Noe som derimot er sikkert er at Erik ga moren ansvaret for Estland, som på den tiden var underlagt Danmark. Hun var fremdeles innblandet i Danmarks politikk i tillegg til at hun var handlekraftig i sin rolle som «frue til Estland».⁵²

I 1292 giftet kong Eirik Magnusson seg med skotske Isabella Bruce. Sammen fikk de kun ett barn, datteren Ingeborg. I 1299 døde kongen, og siden han ikke etterlot noen sønner var det hans bror, Håkon Magnusson som ble konge. Selv om Isabella trolig kun var omkring tjue år

⁵¹ Bjørge, 2009

⁵² Bøgh, 2016

gammel da Eirik døde, giftet hun seg ikke på nytt. I likhet med svigermoren ble hun boende i Norge etter ektemannens død, og fortsatte å delta aktivt i politikken. Til tross for ektemannens tilnavn *Prestehater* hadde Isabella et godt forhold til kirken. Hun skal ha gitt flere generøse donasjoner til både kirker og bispeseter under sin lange tid som enke. Omkring 1324 ble hun av biskopen tildelt flere hus i Bergen som hun kunne disponere til sin død i 1358. Det var ikke bare i kirkelige anliggender Isabella hadde innflytelse. I 1312 bidro hun muligens i fredsslutninger mellom shetlendinger, orknøyinger og skotter. Hun skal også ha gått i forbønn sammen med en biskop som skal ha resultert i at kongen benådet en mann.⁵³ Isabella er et godt eksempel på hvordan enkedronninger kunne ha makt i form av forbindelser og dermed innflytelse over politiske anliggender. Hun var ikke regent og hadde derfor ikke offisiell makt, men hadde betydelig innflytelse i sine 59 år som enkedronning.⁵⁴

DRONNINGEN SOM SYMBOL

Dronning Ingeborg Eriksdatter var den første norske dronningen som ble kronet, en tradisjon som skulle vare i hundrevis av år. Kroningsseremonien var et symbol på rikets overtakelse. At også dronningen ble kronet symboliserer at også hun overtok som rikets beskytter.⁵⁵ «Med kroningen ble dronningen vernet av kirken, og hun ble hevet over alle andre kvinner, slik som kongen stod hevet over alle andre menn.»⁵⁶ Kroningen symboliserer også dronningens opphøyde rolle, og at hun på den måten utfyller kongens rolle. I utgangspunktet var kroningen en ren kirkelig seremoni hvor den blivende kongen mottok kirkens godkjennelse og velsignelse. Kroningsseremonien kunne i noen tilfeller også ha stor politisk betydning. Da Ingeborgs sønn Eirik ble gift med sin første kone i 1280, ble det diktet en hymne til ære for hans brud Margrete. «Dronningen sitter på rikets trone, forenet med kongen eier hun rikets trone».⁵⁷

Så sent som i 1954 ble jomfru Maria erklært «dronning på tvers av nasjoner og geografiske territorier.»⁵⁸ av pave Pius XII, men Maria ble sett på som dronning lenge før den tid. I Kongespeilet lyder en setning følgende «Da gikk Laurentius og Justinus skyndsomt til

⁵³ Thuesen, 1991, s. 50

⁵⁴ Wærdahl, 2012, s. 99

⁵⁵ Werlauff, 1832, s. 7-9

⁵⁶ Hoel, 2012,

⁵⁷ Hoel, 2012

⁵⁸ Løkka, 2017, s. 44

dronningen (jomfru Maria) og falt ned for hennes føtter ...»⁵⁹ Etter Marias død skal graven hennes ha blitt funnet tom, noe som betød at hun hadde steget opp til himmelen hvor hun skulle trone som regent sammen med sin sønn til evig tid. Jomfru Maria ble omtalt som den evige himmeldronningen, et ideal alle verdslige dronninger burde se opp til.

I Johannes' åpenbaring skal han ha beskrevet Marias kroning som himmeldronning på følgende vis: «Et stort tegn viste seg på himmelen: En kvinne som var kledd i solen, med månen under sine føtter og med en krans av tolv stjerner på hodet. Hun var med barn og skrek i barnsnød og fødselsveer.»⁶⁰ Maria representerte moren og det moderlige, verdslige dronningers kanskje viktigste oppgave.

En klassisk gjenganger i mye av kildene og forskningen som finnes om dronninger er at de ikke hadde makt, men skulle være et symbol. De skulle være barmhjertige, rettferdige og gode kristne. De skulle besøke klostre og sykehus, og lytte til folkets bønner. Kanskje viktigst av alt skulle de være gode, lydige koner for sin konge og en god mor for sine sønner. Dronningen skulle gå foran som et godt eksempel for kvinner og være en rollemodell. Dette er trekk vi finner igjen hos jomfru Maria, som tydeligvis hadde sterk innflytelse på hvordan folket så på dronningen, men også hvordan dronningen så på seg selv.

Til tross for at dronningen sjeldent var til stede når politiske avgjørelser ble tatt, hadde Ingeborg høy status i samfunnet. Da hun og Magnus ble kronet i Kristkirken i 1261 hadde Maria allerede vært tilstedeværende i kirkerommet i over 100 år. Hun var derfor et kjent syn for hele folket og var trolig et ideal som mennesker og dronningen så opp til. Hun var mor til herskeren og en forbilledlig kongsmor, og Maria representerte kongens kvinnelige motpart. Jordiske dronninger så opp til himmeldronningen som den komplette dronning.⁶¹

I artikkelen *En dronningrolle i endring* skriver Henriette Hoel om hvordan dronninger fikk større betydning i den norske riksstyringen på 1200-tallet. Tidligere hadde loven vært slik at enhver sønn av kongen skulle ha rett til å arve kongeriket. Denne ordningen har skapt store problemer og vært opphavet til mange konflikter. Med kristendommens inntreden i landet ble dette derimot endret. I overgangen fra 1100 til 1200-tallet ble kirkens ekteskapspolitikk endret, og med dette ble det innført primogenitur i Norge. Dette innebar at det var den førstefødte sønnen av kongen som hadde arverett, og ikke bare førstefødt, han måtte være født

⁵⁹ Kongespeilet, s. 192

⁶⁰ Hoel, 2012

⁶¹ Løkka, 2017, s. 63

innenfor ekteskap også. Dette styrket dronningens rolle, fordi det nå var ene og alene hennes rolle å føde kongsemner.

Hoel poengterer at fra 1200 og frem til unionen i 1397 ser vi en utvikling i dronningers synlighet. Tidligere hadde dronningene så vidt blitt nevnt i kildene, men utover 1200-tallet står de frem som aktive skikkelser i det offentlige. Ikke bare kulturelt, men også politisk.

Videre skriver Hoel at dronningrollen ikke var en kilde til makt i seg selv, men at den hadde maktpotensiale. Det var flere faktorer som var med på å avgjøre en dronnings makt. Kongens styresett og miljøet rundt var med på å legge et eventuelt grunnlag for en mulig makt. I tillegg ble dronningens personlige egenskaper avgjørende for hvorvidt hun var i stand til å inneha en maktposisjon. Hoel skriver at selv om en dronning aldri havnet i en slik posisjon, betød ikke dette at hun var helt uten innflytelse. Det middelalderske samfunnet var delt i en politisk og en kulturell del, hvor kongen rådde over politikken og dronningen tok seg av mye av det sosiale. Til tross for at kildene har en tendens til å fremstille kongens politikk som langt viktigere enn dronningens arbeid, var dronningens oppgaver på mange måter ikke så ulike fra kongens. Det sosiale sørget for knytting av personlige bånd i tillegg til alliansebygging, noe som kunne være vel så viktig i politikken.⁶²

INGEBORGS UTØVENDE MAKT

Til tross for at Ingeborg ser ut til å ha hatt noe innflytelse mens ektemannen var i live, er de fleste forskere enige i at det ofte skjer en betydelig endring i dronningens posisjon etter de blir enker. Det finnes flere eksempler på Ingeborgs maktutøvelse på 1280-tallet, og jeg skal se nærmere på noen av disse hendelsene. Den politiske situasjonen i Norge etter kong Magnus Lagabøtes død var som kjent urolig. I biskop Arnes saga står det følgende: «Tross energisk innsats av erkebiskop Jon i mange samtaler med enkedronningen og de kongelige rådgivere, lyktes det ham ikke å få hindret utsendelsen av kirkeskadelig lovgiving eller utsatt ikraftsettelse av den.»⁶³ Situasjonen mellom kirken og kongemakten var på denne tiden svært anspent. Til tross for dette henvendte altså erkebiskopen seg til Ingeborg i håp om en endring i lovverket. Dette indikerer at hun hadde makt til å endre utfallet dersom hun ønsket det. Ingeborgs rolle i rådet eller i forhold til det er omdiskutert av historikere, men sagaen lyder «... enkedronningen og de kongelige rådgivere». Dette kan tolkes som at hun sto utenfor rådet

⁶² Hoel, 2012

⁶³ Helle, 1972, s. 173

eller muligens hadde en opphøyd stilling blant dem. Helle tolker kildene som at Ingeborg fungerte som rådets forsete uten å bli betraktet som et faktisk medlem. Utfra kilden kan denne teorien se ut til å stemme. Videre lyder sagaen: «Denne sommeren (1283) fikk folk på Island kjennskap til de sørgelige nyhetene som hadde skjedd i Norge da dronningen ble midlertidig døv når det gjaldt å lytte til daglige tidesesser.»⁶⁴ Kirken henvender seg altså til Ingeborg gjentatte ganger for å få gjennom sine ønsker. Dette er med på å styrke teorien om hvorvidt Ingeborg hadde en betydelig rolle og en stilling som tillot henne å utøve politisk makt.

Riksmøtene var et viktig organ for kongedømmet, noe som bekreftes ved at kongen var til stede på alle møtene muligens utenom det første, som fant sted i 1152/53. Blant deltakerne var kongssønner, høvdinge, jarler og noen ganger kvinnelige medlemmer av kongefamilien. Til tross for at kvinner var til stede ved flere anledninger, er det lite som lyder på at de deltok aktivt i møtene. Unntaket var ifølge Helle enkedronning Ingeborg som «... virkelig deltok i forhandlingene som en av styrerne for sin sønn.»⁶⁵ Til tross for at dette er Helles uttalelse var Munch ute med samme påstand over hundre år tidligere.

Selv om kvinner ikke tok del i regjeringen formelt sett, ser vi at flere av dem helt tydelig hører hjemme i rikets maktelite grunnet deres innflytelse.⁶⁶ Kvinnelige medlemmer av kongefamilien hadde en god del innflytelse. Det var derfor ikke uvanlig at folk henvendte seg til dem når de ville ha kongens oppmerksomhet. Som nevnt skal enkedronning Isabella Bruce ha bedt kongen om å benåde en fange. Hun skal også ha vært til stede i hjemlandet Skottland for å assistere norske kjøpmenn der.

Mye av det historikere beskriver i nyere forskning går igjen i Ingeborgs liv. Som Hoel konstaterer var ikke tittelen dronning alene nok for å inneha betydelig makt, men dersom andre forhold lå til rette kunne hun havne i en maktposisjon. Det var en rekke tilfeldigheter som førte til at Ingeborg ble værende igjen i Norge og ble utnevnt til regent for den 12 år gamle kong Eirik. Men miljøet rundt var ikke alene nok til å gi Ingeborg betydelig makt, det krevde noe av henne også. Vi ser gjentatte ganger at hun ikke var redd for å ta valg som kan gjøre henne upopulær, spesielt blant kirkens tilhengere. Dette til tross for at hun tidligere hadde hatt nære vennsforhold med flere av kirkens menn.

⁶⁴ Biskop Arnes saga, s. 97

⁶⁵ Helle, 1972, s. 214

⁶⁶ Bandlien, 2016

INGEBORG I LYS AV NYERE FORSKNING

Svært mange historikere er enige om at dronninger generelt var i en posisjon hvor det var mulig å påvirke utfallet av politiske anliggender. Alliansene de knyttet og de personlige relasjonene de pleiet var også viktige i maktbildet. Som Løkka skriver, «... politikk er mer enn formelle beslutninger som tas i lukkede rom.» Ser vi videre på utenlandsk forskning og hvordan den beskriver dronninger generelt, ser vi at Ingeborg passer inn i mye av beskrivelsen.

Ifølge den «klassiske» dronningrollen skulle dronningene være snille og gudfryktige kvinner. Det ble også forventet at de besøkte fattige og syke i tillegg til kloster. Ingeborg som delvis hadde vokst opp i kloster var ikke fremmed for dette. Da hun ble hentet av kong Håkons menn i 1261 står det følgende i sagaen «De ba henne og overtalte henne til at hun skulle legge sin sak i Guds hånd og stole på den norske konge.»⁶⁷

Flere av dem som har forsket på feltet, har den oppfatningen at dronningers eneste mulighet for å komme til makten var i det tilfellet at kongen falt fra og ikke kunne oppfylle pliktene sine. Selv om dette på mange måter er tilfellet hos Ingeborg også, finnes det eksempel på at hun til en viss grad hadde makt mens Magnus fremdeles var i live. Her kommer hendelsen med Sturla Tordsson inn. Sturla som tidligere hadde vært motstander av kong Håkon, ble trolig takket være Ingeborg et akseptert medlem av kong Magnus' krets, og endte opp med å skrive sagaene som foreviget livene deres. Dette er et godt eksempel på dronningers omtalte påvirkningskraft overfor kongen og andre mektige menn. Hun hadde ikke makten til å utføre handlingene selv, men som dronning hadde hun innflytelse nok til å få gjennom ønsket sitt.

Historiker Theresa Vann konstaterte at dronningers mulighet til å oppnå makt ble styrket dersom hun rådet over egne landområder. Dette ser vi er tilfellet hos Ingeborg også. Landområdene hun fikk i bryllupsgave ga henne en økonomisk stabilitet som gjorde det mulig for henne å bli i Norge. Dersom hun ikke hadde hatt denne inntekten er det en mulighet for at hun hadde reist tilbake til hjemlandet Danmark, eller til sin mor i Saksland. Også Steinar Imsen har sett nærmere på dette med landområder. I hans forskning står det at dronningen selv stod for mye av forvaltningen av godsene som de også overtok. Dermed fikk de ikke bare trygghet, men også uavhengighet.⁶⁸

⁶⁷ Håkon Håkonssons saga, s. 284

⁶⁸ Imsen, 2012, s. 94

Det middelalderske samfunnet hadde et kvinnesyn som gjorde det vanskelig for kvinnelige herskere å lykkes. Dette er muligens grunnen til at historikere som Munch kommer med tvilsomme teorier for å svekke Ingeborgs omdømme. Samtidig hadde det ikke vært behov for slike teorier med mindre hun ble ansett som en slags trussel. Ingeborg hadde neppe blitt oppfattet som truende dersom hun ikke hadde betydelig makt, noe som trolig er grunnen til teoriene. Dette kan med andre ord tolkes som en bekreftelse istedenfor en avkreftelse på hennes makt. Forholdene lå til rette for at Ingeborg skulle kunne overta makten i Norge, og selv om hun var en uvanlig sterk dronning som overkom alle hindringene, ser vi at mye av hennes liv går igjen i utenlandsk forskning.

En gjenganger i forskningen er at dronninger ser ut til å ha mer makt enn det kildene gir uttrykk for. Forskerne har sett på situasjonen i flere europeiske kongedømmer og kommet frem til at dette er tilfellet over et stort geografisk område. Selv om Ingeborg er en uvanlig dronning, er ikke dette unikt for Norge. På en annen side har historiker Steinar Imsen en annen oppfatning av dronningrollen. Han hevder den kun var symbolsk og at dronninger generelt var uten betydelig makt. Dette synet skiller seg ut fra mye av forskningen både lokalt og internasjonalt. Imsens oppfatning er derimot ikke så ulik det tradisjonelle synet på dronningers rolle. I artikkelen fra 2012 skriver han at dersom en dronning faktisk hadde politisk makt var dette ikke offisielt.

Til tross for at det i Ingeborgs tilfelle finnes flere kilder som tyder på at hun hadde offisiell makt, er det ikke utenkelig hvor Imsens uttalelse kommer fra. Dersom man tar Ingeborg i betraktning kan man komme frem til at konklusjonen ikke stemmer, men på samme tid blir den ikke helt feil heller. I mange tilfeller var dronningers makt kun symbolsk, og det finnes generelt svært få kilder som bekrefter offisiell makt. På samme tid omhandler artikkelen dronningers maktposisjon, og ikke enkedronningens, og som mye av forskningen fastslår var det som oftest enkedronningene som hadde reell makt.

Fra Ingeborg av ble det vanlig å gi dronningene landområder og dermed livsgrunnlag for å bli værende i Norge, selv etter kongens død. Dette skiller seg fra de fleste andre europeiske land. Samtidig er det forskning som påstår at dronningens posisjon ble styrket dersom hun hadde egne landområder. Dette må altså ha hendt tidligere for at utenlandsk forskning skal ha kommet til en slik konklusjon. Samtidig førte den politiske situasjonen i hjemlandet og konflikt mellom kongemaktene til at det ikke var naturlig for henne å reise tilbake etter ektemannens død. På toppen av det hele hadde hun to mindreårige sønner som var neste i arverekken, og det ble derfor veldig naturlig for Ingeborg å bli igjen i Norge.

KONKLUSJON

Peter Andreas Munch hevdet for omkring 170 år siden at Ingeborg Eriksdatter «hadde den virkelige makt, og regjerte høyst vilkårlig sammen med en kamarilja».⁶⁹ Hadde Munch rett? Dronningrollen generelt har fått større oppmerksomhet de siste årene, både lokalt og internasjonalt, men Ingeborg Eriksdatter er fremdeles lite forsket på.

Utelukkende om Ingeborg var en del av rådet, eller sto utenfor og arbeidet sammen med dem, blir det trolig ikke feil å påstå at hun regjerte sammen med «En gruppe som har påvirkningskraft ovenfor herskeren og dermed har innflytelse.»⁷⁰ Til tross for at Munch kom med påstander som var ment å svekke hennes omdømme og prestasjoner, er det ingen tvil om at han så på Ingeborg som en sterk enkedronning som spilte en betydelig rolle i riksstyringen fra 1280 og til sin død syv år senere. Dersom man ser på Ingeborgs handlinger i lys av nyere forskning, ser det ut til at mange her er enige. Enkedronninger kunne ha makt dersom forholdene lå til rette, og det gjorde det absolutt for Ingeborg.

Til tross for begrensede kilder, har vi nok til å få innblikk i Ingeborgs liv som enkedronning. Det var en rekke tilfeldigheter som gjorde at Ingeborg endte opp med politisk innflytelse over Norge. Når en konge døde var det ikke uvanlig at enkedronningen reiste tilbake til sitt hjemland for å være med familien og muligens giftes på nytt. Ingeborg reiste fra Danmark i all hast uten tid til å forberede noe som helst. Ingeborg skulle jo også arve landområder etter sin far, men til tross for mangt et forsøk fikk hun aldri råderett over disse. Dette var grunnen til at hun i stedet fikk tildelt landområder i Norge. De norske områdene gjorde at Ingeborg var økonomisk uavhengig, og kunne forsørge seg selv etter ektemannens død.

Henriette Hoel var inne på tanken om hvorvidt dronningrollen ble forsterket på 1200-tallet. Det er flere eksempler fra Ingeborgs liv som er med på å styrke denne teorien. Ingeborg var som nevnt den første dronningen som ble kronet i Norge. Dette hadde stor symbolsk betydning samtidig som det styrket hennes posisjon i samfunnet. I tillegg til kroningen var Ingeborg den første dronningen som fikk egne landområder i bryllupsgave. Etter dette ble det vanlig å gi den nye dronningen landområder på bryllupsdagen. Det foregikk også andre endringer på 1200-tallet, som nye tronfølgerlover, og disse styrket også dronningens posisjon. Dermed ser det ut til at det ikke er tilfeldig at flere og flere dronninger og enkedronninger, slik som Isabella Bruce, oppnådde betydelig makt utover 1300-tallet.

⁶⁹ Helle, 1972, s.332

⁷⁰ Kamarilja= En gruppe som har påvirkningskraft ovenfor herskeren og dermed har innflytelse.

Primærkilder er mer informative enn kanskje først antatt. Når historikere aktivt går inn for å forske på dronningrollen, kommer det frem i forskningen at svært mange dronninger hadde makt i ulik grad. Nyere forskning er med på å bekrefte at den tradisjonelle dronningrollen også var en posisjon hvor det kunne utøves makt indirekte, og da ofte i form av relasjoner og innflytelse.

Ingeborg passet ikke inn i middelalderens kjønnsroller, og sto i sterk kontrast til oppfatningen om at en god dronning ikke skulle vær aktiv og synlig i maktbildet. Gjentatte ganger blir det bevist at Ingeborg var en sterk og handlekraftig enkedronning som tok vanskelige avgjørelser til tross for at det kunne gjøre henne mislikt. I lys av nyere forskning ser det ut til at Ingeborg ikke var den eneste europeiske dronningen som hadde reell makt i middelalderen. Flere av hennes nære kvinnelige familiemedlemmer, så vel som andre europeiske dronninger, hadde også makt i større eller mindre betydning.

P. A. Munch var en mann forut for sin tid, og mye av den nyere forskningen på feltet er med på å bekrefte Munchs påstand. For meg gjenstår det ingen tvil om at Ingeborg Eriksdatter hadde reell politisk makt i Norge som enkedronning. Ingeborg hadde den virkelige makt, og selv om Ingeborg ikke var den eneste dronningen av sitt slag, betyr det ikke at hun ikke var bemerkelsesverdig.

LITTERATURLISTE

- Andresen, P. A. (2021, 20. September). *Eirik Magnusson*. Hentet fra: [Eirik Magnusson – Store norske leksikon \(snl.no\)](#)
- Baker, D. (Red.). (1993). *Queens, regents and potentates*. Cambridge: Academica press
- Bagge, S. (1998). *Mennesket i middelalderens Norge*. Oslo: Aschehoug
- Bandlien, B. (2012, Nr. 4). Dronningspeilet. *Fortid*. Hentet fra: [fortid_1204.pdf](#)
- Bjørger, N. (2009, 13. Februar). Eirik 2. Magnusson. Hentet fra: [Eirik 2. Magnusson – Norsk biografisk leksikon \(snl.no\)](#)
- Brøgger, A. W. (1947). *Kongespeilet*. Oslo: Aschehoug
- Bøgh, A. (2016, 16. Mars). *Margrete Sambiria (Sprænghest) ca. 1230-1283*. Hentet fra: [Margrete Sambiria \(Sprænghest\), ca. 1230-1283 \(danmarkshistorien.dk\)](#)
- Dybdahl, A. (2020, 15. Januar). *Korsmessene*. Hentet fra: [korsmessene – Store norske leksikon \(snl.no\)](#)
- Haavet, I. E. (2020, 9. Mars). *Kjønns- og kvinnehistorie*. Hentet fra: [Kjønns- og kvinnehistorie - Norgeshistorie](#)
- Helgeson, A. (2007). *Biskop Arnes saga*. Oslo: Aschehoug
- Helle, K. (1972). *Konge og gode menn i norsk riksstyning ca. 1150-1319*. Oslo/ Bergen/ Tromsø: Universitetsforlaget.
- Helle, K. (1991). *Norge blir en stat 1130-1319* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget
- Hellum, S. K. (2018). *Makt og innflytelse blant nordiske dronninger i senmiddelalderen*. Hentet fra: [MergedFile \(ntnu.no\)](#)
- Hoel, H. (2012, Nr. 4). *En dronningrolle i endring*. Hentet fra: [fortid_1204.pdf](#)
- Hoel, H. (2015, Nr. 3). *Dronninger i middelalderen*. Hentet fra: [fortid_1503.pdf](#)
- Imsen, S., Wærdahl, R. B. & Bandlien, B. (Red.). (2012). *Eufemia: Oslos middelalderdronning*. Oslo: Dreyer forlag
- Kamarilja= En gruppe som har påvirkningskraft ovenfor herskeren og dermed har innflytelse. [kamarilja - Det Norske Akademis ordbok \(naob.no\)](#)
- Levin, C. & Bucholz, R. (Red.). (2009). *Queens and power in medieval and early modern England*. Nebraska: Lincoln & London
- Løkka, N. (Red.). (2017). *Dronningen i vikingtid og middelalder*. Oslo: Spartacus Forlag AS
- Moseng, O. G., Opsahl, E., Pettersen, G & Sandmo, E. (2007). *Norsk Historie: I: 750-1537* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget
- Norseng, P. G. (2021, 6. Desember). *Håkon 5. Magnusson (den eldre)*. Hentet fra: [Håkon 5. Magnusson – den eldre – Store norske leksikon \(snl.no\)](#)
- Orning, H. J. (2020, 30. Oktober). *Da Norge var Europas største rike*. Hentet fra: [Da Norge var Europas største rike - Norgeshistorie](#)

Orning, H. J. (2020, 30. Oktober). *Ordet og skriften: skriftbruk slår gjennom i Norge*. Hentet fra: [Ordet og skriften: skriftbruk slår gjennom i Norge - Norgeshistorie](#)

Reinad = utstyr. Hentet fra: [reinad - ordbøkene.no \(ordbokene.no\)](#)

Rønning, O. (2021, 2. Mars). *Sættargjerden i Tønsberg*. Hentet fra: [Sættargjerden i Tønsberg - Norgeshistorie](#)

Shoemaker, R. Vincent, M. (1998). *Gender & history in western Europa*. London: Arnold

Thuesen, N. P. (1991). *Norges dronninger gjennom tusen år*. Oslo: Tiden Norsk Forlag A/S

Tordsson, S. (1964). *Håkon Håkonssons saga*. Oslo: Aschehoug

Warner, K. (2016). *Isabella of France: The rebel queen*. Amberley publishing: Gloucestershire

Werlauff, E. C. (1832). *Om de norske kongers salving og kroning i middelalderen*. København: det kongelige danske Videnskabers Selskabs Skrifter

Wærdahl, R. B. (2013). *Friendship and social networks in Scandinavia 1000-1800*. Hentet fra: [Review on JSTOR](#)

